

Dienst Regelingen
Ministerie van Economische Zaken,
Landbouw en Innovatie

Soortenstandaard

Gierzwaluw

Apus apus

Inhoud

Inleiding—3

Deel 1 De gierzwaluw—5

1 Ecologische informatie over de gierzwaluw—6

- 1.1 Soortkenmerken—6
- 1.2 Leefwijze—6
- 1.3 Voedsel—8
- 1.4 Beschrijving habitat—8
- 1.5 Verspreiding—9
- 1.6 Aantalontwikkelingen—10
- 1.7 Voortplantingsplaatsen, vaste rust- en verblijfplaatsen—10
- 1.8 Functionele leefomgeving—11
- 1.9 Populatiegrootte en dispersie—11

Deel 2 Regels, ecologisch onderzoek en maatregelen—12

2 Welke regels zijn er voor de bescherming van de soort—13

- 2.1 Wettelijke bescherming—13
- 2.2 Toepassing verbodsbepalingen Flora- en faunawet—13
- 2.3 Hoe kunt u een overtreding voorkomen—15
- 2.4 Beoordelingskader—15

3 Ecologisch onderzoek uitvoeren—17

- 3.1 Stap 1 - Onderzoek de aan- of afwezigheid—17
- 3.2 Stap 2 - Bepaal aantasting functionaliteit vaste voortplantings- of verblijfplaats—19
- 3.3 Stap 3 - Bepaal effect op gunstige staat van instandhouding—19
- 3.4 Stap 4 - Onderzoek welke maatregelen nodig zijn—20
- 3.5 Stap 5 - Onderzoek alternatieven—23
- 3.6 Stap 6 - Bepaal en onderbouw wettelijk belang—24

4 Beschermingsmaatregelen per activiteit—25

- 4.1 Enkel gebouw slopen, dak renoveren, dichten van ruimten, isoleren, schilderen, vogelschroot of steigers plaatsen—26
- 4.2 Meer gebouwen (wijk) slopen, daken renoveren, dichten van holten en ruimten, isoleren of vogelschroot plaatsen—33

5 Bronnen—39

- 5.1 Literatuur—39
- 5.2 Begrippen—39

Inleiding

Samenvatting

De Flora- en faunawet zorgt voor een wettelijke bescherming van (bedreigde) plant en diersoorten. Het is bijvoorbeeld verboden om deze beschermde soorten te doden, te vernielen of te verplaatsen. Maar er zijn uitzonderingen mogelijk, de overheid kan besluiten om onder voorwaarden een ontheffing te verlenen. Bij beschermde planten en dieren geldt het "Nee, tenzij" principe. Voor een aantal beschermde soorten is een soortenstandaard ontwikkeld. Hierin kun je snel en overzichtelijk terugvinden wat onder welke voorwaarden mag en hoe je een ontheffing kunt aanvragen.

Aanleiding

Met het oog op het grote aantal (ruimtelijke) activiteiten in Nederland moet frequent bepaald worden wanneer en onder welke voorwaarden ontheffingen kunnen worden verleend (art. 75c FF wet). Met ontheffing wordt ook een Verklaring van geen bedenkingen (Vvgb) in het kader van een omgevingsvergunning bedoeld. Dienst Regelingen beoordeelt samen met haar ecologische adviseur Dienst Landelijk Gebied of een ontheffing kan worden verstrekt. Dit betekent dat zij beoordelen of, hoe en onder welke voorwaarden een ontheffing wordt verleend ("invulling van tenzij").

Er is behoefte aan toegankelijke informatie of er ontheffing mogelijk is, hoe dat aan te vragen, maar vooral ook naar informatie welke voorwaarden er gekoppeld worden aan de ontheffing. Immers als dat laatste bekend is, kan in een vroeg stadium al rekening met de beschermde soort gehouden worden. Deze informatie is in soortenstandaards te vinden.

Soortenstandaards

Voor de bedreigde plant- en diersoorten waarvoor vaak een ontheffing wordt aangevraagd, zijn soortenstandaards opgesteld. Deze soortenstandaarden bevatten een aantal kenmerkende ecologische aspecten van de betrokken soort, evenals een set basis- of standaardmaatregelen, die een initiatiefnemer die een ruimtelijke ingreep overweegt waarbij een beschermde soort is betrokken, kan of moet nemen. Bij deze maatregelen staat grotendeels vast dat ze effectief zijn, maar waar dit nog niet onomwonden is vastgesteld, wordt dit vermeld. Afwijkingen van die basisset maatregelen zijn alleen mogelijk als de lokale situatie of populatie dat vereist. Dan zijn er dus maatwerk maatregelen noodzakelijk. De ecologische informatie per soort en bijbehorende set basismaatregelen is samengevoegd in een document die we soortenstandaard noemen.

Gebruik

Een soortenstandaard bevat algemene maatregelen die in normale gevallen een positief effect hebben op de instandhouding van de bedreigde soort of individuen. Echter altijd zal in de lokale situatie het effect van de ruimtelijke ingreep op de betrokken beschermde plant of diersoort moeten worden beoordeeld om te zien of met de genoemde algemene maatregelen overtreding van de wet kan worden voorkomen. Een deskundige op het gebied van de soort en situatie moet dit bepalen.

Als er, ondanks het treffen van de in de soortenstandaarden genoemde maatregelen, mogelijk toch verbodsbepalingen van de Flora- en faunawet worden overtreden dan blijft een ontheffing nodig. En moet er een ontheffingsaanvraag worden ingediend bij Dienst Regelingen. In bijzondere situaties zullen ook aanvullende, mogelijk zelfs geheel andere maatregelen, noodzakelijk zijn.

Kortom: de soortenstandaard geeft de basis maatregelen en kenmerken per soort duidelijk weer, maar er kunnen geen rechten aan ontleend worden in concrete situaties.

Voor wie bedoeld

Deze soortenstandaards zijn voor iedereen die betrokken is bij ruimtelijke ingrepen die invloed kunnen hebben op beschermde plant- of diersoorten.

Om te bepalen welke maatregelen moeten worden getroffen om de bedreigde soorten zoveel mogelijk in stand te laten, zal vaak een deskundige worden geraadpleegd. De soortenstandaards zullen vooral deze deskundigen maatregelen aanreiken.

Reacties

Bij het ontwikkelen van de soortenstandaards, gecoördineerd vanuit Dienst Landelijk Gebied, is gebruik gemaakt van de expertise van verschillende ecologische en juridische deskundigen. Daarbij zijn ook de betrokken particuliere gegevensorganisaties (soortorganisaties) geconsulteerd.

Ondanks de zorgvuldige wijze waarop de soortenstandaards zijn samengesteld, zullen in de praktijk toch nieuwe situaties of technische oplossingen worden aangereikt.

We willen de lessen uit het feitelijk gebruik opnemen in een volgende versie van de soortenstandaard. Als u van mening bent dat er aanvullingen nodig zijn dan stellen wij het zeer op prijs als u dat via het contactformulier op de site van DR loket aan ons doorgeeft.

Meer informatie

Meer informatie over wet- en regelgeving, hoe u ontheffing aanvraagt, soortenstandaards en onderzoek vindt u op www.drloket.nl Of bel met het DR-Loket 0800- 22 333 22.

Deel 1

De gierzwaluw

1 Ecologische informatie over de gierzwaluw

1.1 Soortkenmerken

De gierzwaluw is 17 tot 18,5 centimeter lang en weegt tussen de 38 en 47 gram. Het gemiddelde gewicht is 42 gram. De spanwijdte is 40 tot 44 centimeter. Het zijn kleine tot middelgrote vogels, behendige en schijnbaar onvermoeibare vliegers met een gestroomlijnd, torpedovormig lichaam. Ze hebben lange, spitse, sikkelvormige vleugels en een gevorkte staart. De geslachten zijn gelijk van uiterlijk en te herkennen aan de donkerbruine grondkleur en donkere onderzijde met een in vlucht moeilijk zichtbare witte keel (figuur 1). Daarnaast bezitten ze krachtige klauwtjes, elk vier naar voren gerichte tenen met scherpe nagels. Hiermee kan een gierzwaluw aan een verticale ruwe wand aanhaken en langere tijd blijven hangen.

De gemiddelde leeftijd van de gierzwaluw is 6 à 7 jaar, maar ze kunnen tot wel 14 jaar oud worden. Eenmaal werd zelfs 20 jaar vastgesteld.

Figuur 1: Gierzwaluw (bron: © Raymond de Smet, Natuurdigitaal).

1.2 Leefwijze

Gierzwaluwen zijn in West-Europa sterk geassocieerd met mensen. Het zijn doorgaans (semi-)koloniebroeders, afhankelijk van het aanbod van nestgelegenheid. Een groot aanbod leidt min of meer tot kolonievorming. Ze wonen met verschillende koppels samen en zijn heel plaatstrouw. De nestplaats is in de regel gebonden aan bebouwing.

Gierzwaluwen vormen een paar voor het leven. Ze ondernemen de trekreis en voedselvluchten gezamenlijk en slapen ook gezamenlijk. De gierzwaluw is een uitgesproken zomervogel en is vrijwel uitsluitend van april tot en met oktober in Nederland aanwezig, met de hoogste presentie in mei tot en met juli. De winter wordt in tropisch Afrika doorgebracht. Eind april komen de eerste vogels aan. In de regel zijn dit mannetjes die al eerder hebben gebroed. Ze zijn zeer plaatstrouw of objecttrouw en bezetten het nest van het vorige jaar. Enkele dagen later komen ook de vrouwtjes aan. Dan komen de vogels aan die nog niet eerder gebroed hebben en tenslotte de tweedejaarsvogels. Een kolonie gierzwaluwen bestaat dus niet alleen uit broedkoppels, maar ook uit ongepaarde vogels.

De broedtijd is van mei tot en met juli, hoogst incidenteel tot begin augustus, als het lang slecht weer was. Er wordt in Nederland één legsel per jaar geproduceerd, waarin 2 tot 3 witte eieren worden gelegd. De eieren worden van begin mei tot begin juli gelegd, met een piek in de tweede helft van mei en eerste helft juni. De spreiding in legbegin is echter groot; tussen de start van het eerste en laatste legsel kan binnen een broedseizoen meer dan een maand verstrijken. Ook jaarlijks is er een grootte variatie in het moment waarop begonnen wordt met het leggen van eieren: gemiddeld in de laatste week van mei, met een jaarlijkse variatie in dat gemiddelde van ongeveer tien dagen.

De broedduur is 18 - 22 dagen en de jongen vliegen gemiddeld na 40 tot 42 dagen uit, maar ook hier zit afhankelijk van de weersomstandigheden een grote spreiding in: 37 tot 56 dagen. Midden juli zijn doorgaans alle jongen uitgevlogen; bij een nat en koud voorjaar kan dit tot de eerste week van augustus doorlopen. Broedende vogels keren frequent terug naar hun nest om het broeden af te wisselen of de jongen te voeden. De broedende vogels brengen de nacht door op het nest. Gierzwaluwen gebruiken vaak jaren achtereen dezelfde nestplaats.

Niet-broedende, nestzoekende vogels inspecteren in de vroege ochtend en avonduren de kolonies. Ze doen dit vaak met veel kabaal en krijgen antwoord uit de bezette nesten. Hierbij zullen ze de nesten inprenten en als mogelijk een vrij gekomen plaats innemen. Ook kunnen ze om de nesten te verstoren zelfs hard tegen een nestplek aanvliegen, in Engeland noemen ze dit op deze manier verstoren "bouncen" (stuiteren, botsen) genoemd.

In perioden met veel regen en harde wind is het voedselaanbod (vliegende insecten) gering. De gierzwaluwen kunnen dan tijdelijk uitwijken naar andere delen van Europa waar het weer gunstiger is. Gierzwaluwen met jongen kunnen dan wel meer dan 1000 kilometer van hun nest verwijderd zijn en enkele dagen wegblijven. Hoewel de jongen zelf nog niet kunnen vliegen, zijn ze toch al aangepast aan het vliegend bestaan van hun ouders. Wanneer ze enkele dagen geen voedsel krijgen daalt hun lichaamstemperatuur en raken in een soort van winterslaap. Pas als de ouders op het nest terugkeren en hun jongen verwarmen worden deze weer actief.

De gierzwaluw kan niet vanuit het nest opstijgen en moet zich eerst zo'n 1 tot 2 meter naar beneden kunnen laten vallen om weg te kunnen vliegen. De vrije uitvliegbreedte moet ongeveer een meter zijn. Gierzwaluwen zien men bijna uitsluitend in de vlucht. Dit is vooral opvallend wanneer dichte troepen op zomeravonden luid gierend laag over daken en tussen huizen rondvliegen. Ze kunnen in de lucht paren en zelfs vliegend slapen! Tegen de avond verzamelen gierzwaluwen die geen nest hebben zich in groepen en stijgen dan tot een hoogte van drie tot vijf kilometer. Ze laten zich in een soort halfslaap meevoeren op thermiek en cirkelen langzaam naar beneden.

Niet-broedende vogels trekken overdag weg naar gebieden in de omgeving waar op dat moment veel insecten te vinden zijn.

1.3 Voedsel

In de vlucht worden vliegende insecten gevangen en opgegeten (luchtplankton), per dag tienduizenden insecten. Ze vangen deze insecten uit de lucht in de vlucht met hun extreem grote snavelopening, waarbij ze snelheden kunnen bereiken van 120 kilometer per uur. Tijdens het foerageren laten ze insecten die kunnen steken ongemeoid.

Als ze jongen hebben, maken ze van al de gevangen insecten tijdens een lange voedselvlucht een voedselbal, waarin wel driehonderd insecten kunnen inzitten. De jongen worden dus maar af en toe gevoed, maar dan wel met een flinke voedselbal ineens. Bij jonge jongen wordt de voedselbal stukje voor stukje aan de jongen gevoerd. Per dag kan een gierzwaluwgezin tot wel 20.000 insecten eten.

Tevens is bekend dat volwassen gierzwaluwen, tijdens het grootbrengen van de jongen, kleine stukjes van het achtergebleven eischaal knabbelden totdat het zo klein werd dat het ingeslikt kan worden. Het is ook bekend dat de oudervogels uitwerpselen van hun jongen opeten. Waarschijnlijk heeft dit te maken met het feit, dat het verlies aan kalk na de eileg weer goedge maakt moet worden.

In de broedtijd foerageren grote aantallen gierzwaluwen, vermoedelijk deels broedvogels, tijdens korte slecht-weer perioden boven open wateren, veengebieden, moerassen en gemaaide graslanden. Alleen broedvogels blijven tijdens langdurig slecht weer op het nest. Jonge vogels tot 14 dagen oud gaan dan ook met één van de ouders op het nest in 'winterslaap'; bij oudere jongen gaan de ouders zelf voedsel zoeken.

In de regel zoeken gierzwaluwen hun voedsel in een straal van 8 kilometer rond de nestplaats.

Vocht halen ze uit hun voedsel (de insecten). Als het erg warm is willen de gierzwaluwen wel eens drinken. Dit doen ze door met hun snavel water te scheppen tijdens een lage vlucht over het wateroppervlak.

1.4 Beschrijving habitat

De gierzwaluw brengt het grootste deel van zijn leven door in de lucht. Alleen om te broeden verlaten gierzwaluwen tijdelijk het luchtruim en komen ze aan het aardoppervlak.

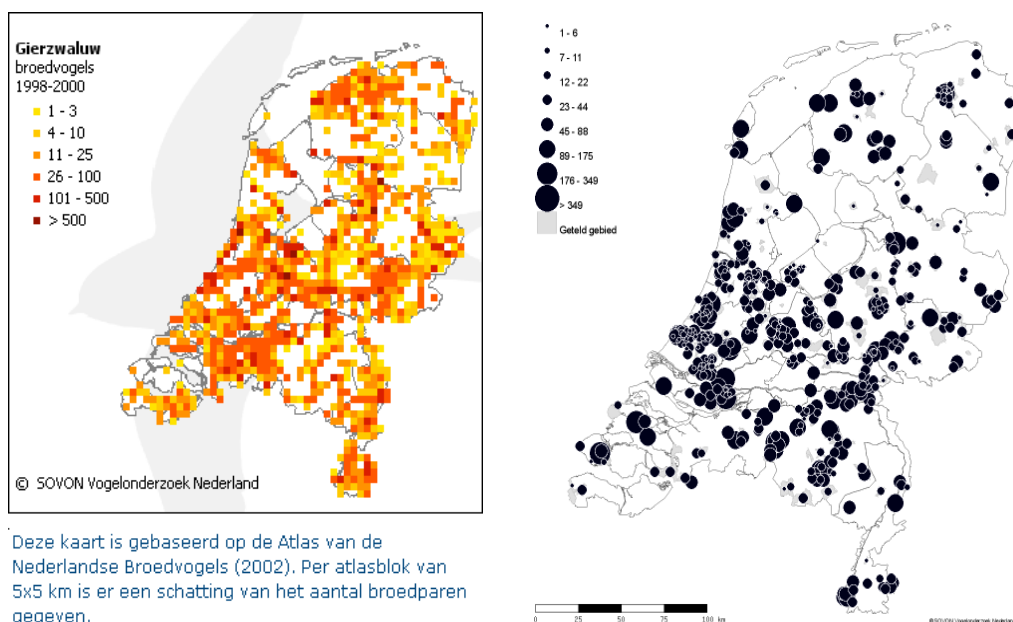
Oorspronkelijk waren gierzwaluwen rotsbewoners en door de eeuwen heen hebben ze de rotsen ingeruild voor huizen en andere gebouwen. Hij broedt in steden en dorpen, waar hij nestelt in donkere holtes in ventilatieschachten, spleten in muren, onder dakpannen en in kerktorens. Zijn komvormige nest maakt hij van met speeksel aan elkaar geplakte uit de lucht geviste plantendeeltjes, veertjes, haren, sprietjes en zaadpluis. Soms is er geen nestmateriaal. In ons land zijn gierzwaluwen voor hun nest volledig afhankelijk van ruimtes in gebouwen. Door sloop en renovatie van oude gebouwen en wijken gaat veel broedgelegenheid verloren.

Gierzwaluwen hebben een vrije vliegruimte rond de nestingang van minimaal circa 1 meter breed en 2 meter diep nodig, omdat ze niet direct vanuit het nest kunnen opstijgen en zich daarom eerst naar beneden laten vallen.

1.5 Verspreiding

De soort broedt verspreid over geheel Nederland, met een voorkeur voor woonwijken van meer dan 30 jaar oud in urbane of sub-urbane gebieden. Gierzwaluwen ontbreken of zijn schaars in kleinere dorpen (in Drenthe: dorpen met minder dan 2000 inwoners), in verspreide lintbebouwing of gehuchten (Noord-west Overijssel). Van de Waddeneilanden is alleen Texel regelmatig bezet (figuur 2).

Figuur 2: Verspreiding en broedvogeldichtheid van de gierzwaluw per 5 km² (bron: Atlas van de Nederlandse Broedvogels, 2002, SOVON) en per telgebied (bron: MUS. SOVON).

Deze kaart is gebaseerd op de Atlas van de Nederlandse Broedvogels (2002). Per atlasblok van 5x5 km is er een schatting van het aantal broedparen gegeven.

Bovenstaande kaarten brengen mogelijk de verspreiding niet volledig in beeld, ze moeten dan ook met de nodige voorzichtigheid worden gebruikt. Geen stip wil nog niet zeggen dat de soort er niet voorkomt.

1.6 Aantalontwikkelingen

In 1994 bedroeg het aantal broedparen in Nederland 25.000 – 100.000. In 1998-2000 werd het aantal broedparen geschat op 30.000-60.000. Het is moeilijk, zo niet onmogelijk, om een trend te destilleren uit de informatie die verzameld is over de gierzwaluw. Het is een vogelsoort die zeer moeilijk te inventariseren is. Dat komt mede doordat vogelaars niet de neiging hebben in steden naar vogels te zoeken, maar zich vooral op het buitengebied te concentreren. Zo is er geen duidelijkheid over omvang en ontwikkeling van de Nederlandse broedpopulatie, en de sturende krachten hierachter. Inmiddels doet SOVON een poging om de landelijke trend van de 'ongrijpbare' gierzwaluw vast te stellen met het relatief nieuwe programma MUS. Met de start van het Meetnet Urbane Soorten (MUS-project) door SOVON in 2007 hoopt men meer informatie te verzamelen om trends met meer zekerheid te bepalen.

Door de vele renovatie en nieuwbouw projecten van de afgelopen jaren wordt aangenomen dat het aantal "oorspronkelijke" nestgelegenheden achteruit gegaan is. Ondanks dat de oppervlakte stedelijk gebied en het aantal huizen groter geworden is in Nederland, is onbekend wat dit voor effect op de populatie heeft. Het aantal geschikte nestplaatsen in nieuwbouwwijken is in vergelijking met oude bebouwingsvormen veel lager. De broedmogelijkheden in nieuwbouwwijken wordt beperkt door een veranderde bouwstijl. Door de toepassing van nieuwe ongeschikte dakconstructies bij renovatie en nieuwbouw verdwijnen veel nestgelegenheden en komen er geen nestgelegenheden terug. Een belangrijke oorzaak ligt in het feit dat het Bouwbesluit aangeeft dat er geen openingen aanwezig mogen zijn waardoor dieren zoals muizen en ratten toegang tot de bebouwing krijgen. De gierzwaluw is daardoor in die gebieden volledig afhankelijk van het aanbod van kunstmatige nestgelegenheden.

1.7 Voortplantingsplaatsen, vaste rust- en verblijfplaatsen

Nesten van gierzwaluwen zijn uitsluitend te vinden in allerlei menselijke bebouwing: onder dakpannen, in kieren en gaten in muren maar ook in nestkasten.

Gierzwaluwen keren vanaf eind april terug naar het nest van het vorige jaar. Ze zijn daarbij doorgaans zeer plaatstrouw of objecttrouw. Wanneer het noodzakelijk is, bijvoorbeeld wanneer nestgelegenheid de beperkende factor is geworden, zijn gierzwaluwen in staat om nieuwe nestplekken te accepteren. Bij het zoeken naar nieuwe locaties zijn ze zeer voorzichtig met het binnendringen van een ruimte, omdat de vogel niet weet of hij de plek weer kan verlaten. Dus in die zin zijn ze erg voorzichtig en zullen ze liever vlak in de buurt van bestaande kolonies op zoek gaan naar nestgelegenheid en veel minder op exploratie gaan op plaatsen ver van kolonies en waar reeds lang geen vogels meer broeden. Door het uitzenden van gierzwaluwgeluiden kan men proberen gierzwaluwen naar nieuwe locaties te lokken. Eind juli zijn de nesten weer verlaten. In jaren met koude en natte omstandigheden in de zomer is dit begin augustus.

De genoemde maanden zijn afhankelijk van de lokale klimatologische omstandigheden en bij de gierzwaluw zeker ook van de meteorologische omstandigheden voor en tijdens het broeden. Dit kan tot gevolg hebben dat nesten al eerder of nog later in gebruik zijn.

1.8 Functionele leefomgeving

Naast het eigenlijke nest is ook de functionele leefomgeving van belang om het nest in stand te houden. De functionele leefomgeving moet het volgende leveren:

- Vrije uitvliegroute van minimaal 2 meter onder de uitvliegopening van het nest en minimaal 1 meter breed.
- Geen belemmerende elementen in de in- en uitvliegroute zoals bomen, vlaggenmasten, steigers, etcetera. Bij broedlocaties naast wegen is het van belang dat de uitvliegopening hoog genoeg is zodat er geen verkeersslachtoffers kunnen vallen.

De gierzwaluw volgt geen specifieke migratieroutes, maar volgt wel de contouren van het landschap voor zijn oriëntatie om van bijvoorbeeld de nestplaats naar het foerageergebied te gaan. Ook heeft de gierzwaluw geen specifiek foerageergebied: ze vliegen naar de gebieden waar voedsel beschikbaar is.

1.9 Populatiegrootte en dispersie

Gierzwaluwen leven in groepen. Ze broeden met één of enkele paren bijeen tot soms wel 30 paren. Het is niet bekend of ze zogenaamde kernpopulaties kennen.

Uit onderzoek (Berghuis & Scharenburg, 2009) is naar voren gekomen, dat het broedsucces (het aantal uitgevlogen jongen) voor een belangrijk deel afhangt van de weersomstandigheden: bij warmer en zonniger weer worden gemiddeld meer eieren gelegd en vliegen er meer jongen uit. In jaren waarin de weersomstandigheden optimaal zijn, vliegen gemiddeld 2,1 jongen per paar uit. In jaren waarin het weer slechter is (koud en nat), wordt gemiddeld maar 0,9 jong per paar vliegvlug.

Er zijn geen aanwijzingen dat de grotere kolonies in de regel een beter broedresultaat hebben dan de kleinere kolonies. Het broedsucces in nestkasten lijkt wel wat hoger te liggen, waarschijnlijk door de gunstigere klimaatomstandigheden in de kast.

Een kolonie gierzwaluwen bestaat uit broedkoppels en ongepaarde vogels. Deze laatste zoeken de schaarse nestplaatsen af en proberen in of in de buurt van de kolonie nog niet bezette nestplaatsen te zoeken. Soms lukt dat pas in het derde of vierde levensjaar. Jongen kunnen zich ettelijke kilometers van de opgroeiplek vestigen.

Door stadsvernieuwingsprojecten in de jaren '60 van de vorige eeuw is veel broedgelegenheid verloren gegaan. Geschat wordt dat in Amsterdam, waar zich destijds de grootste kolonie van West-Europa bevond, nog circa 20% van de aantallen over is ten opzichte van die tijd. Weliswaar zijn er naderhand veel gebouwen bijgebouwd en is er in haar algemeenheid meer biotoop, maar of dat ook heeft geleid tot een betere staat van instandhouding is onbekend. Om hiertoe uitspraken te doen moet de lokale situatie bekend zijn.

Deel 2

Regels, ecologisch onderzoek en maatregelen

2 Welke regels zijn er voor de bescherming van de soort

2.1 Wettelijke bescherming

De gierzwaluw is een beschermde inheemse diersoort als bedoeld in artikel 4, lid 1, onder b, van de Flora- en Faunawet. Hij staat ook vermeld in de Vogelrichtlijn. Bij beoordeling van ontheffingsaanvragen voor deze soort geldt de uitgebreide toets. De gierzwaluw staat niet vermeld op de Rode Lijst van Nederlandse broedvogels (2004).

In de Flora- en faunawet staan verbodsbepalingen. Het is verboden:

- gierzwaluwen te doden, te verwonden, te vangen, te bemachtigen of met het oog daarop op te sporen (artikel 9)
- gierzwaluwen opzettelijk te verontrusten (artikel 10)
- voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van gierzwaluwen te beschadigen, te vernielen, weg te nemen of te verstoren (artikel 11)
- eieren van gierzwaluwen te zoeken, te rapen, te beschadigen of te vernielen (artikel 12)
- gierzwaluwen dan wel eieren van gierzwaluwen te vervoeren of onder zich te hebben (artikel 13).

De nesten van gierzwaluwen zijn het gehele jaar beschermd en vallen onder categorie 2 van vogelnesten (DR, 2009): "nesten van deze semi-koloniebroeders die elk broedseizoen op dezelfde plaats broeden en die daarin zeer honkvast zijn of afhankelijk van bebouwing of biotoop. De (fysieke) voorwaarden voor de nestplaats zijn vaak zeer specifiek en limitatief beschikbaar". Incidenteel kunnen ook solonesten voorkomen, afhankelijk van het aanbod van nestgelegenheid.

2.2 Toepassing verbodsbepalingen Flora- en faunawet

Wanneer wordt welk verbod overtreden? De toepassing van de verboden uit de Flora en faunawet staan hieronder per verbod vermeld.

Artikel 9

Het is verboden gierzwaluwen te doden, te verwonden, te vangen, te bemachtigen of met het oog daarop op te sporen.

Uitleg

Het overtreden van de verbodsbepalingen van artikel 9 is bij de gierzwaluw in het algemeen niet aan de orde bij beheer, onderhoud, gebruik en ruimtelijke inrichting of ontwikkeling.

Artikel 10

Het is verboden gierzwaluwen opzettelijk te verontrusten.

Uitleg

De verbodsbepalingen van artikel 10 zijn bij de gierzwaluw in het algemeen niet aan de orde bij beheer, onderhoud, gebruik en ruimtelijke inrichting of ontwikkeling. Als er gehandeld wordt overeenkomstig de zorgplicht genoemd in artikel 2 van de Flora- en faunawet is er geen sprake van opzettelijk verontrusten.

Artikel 11

Het is verboden voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van gierzwaluwen te beschadigen, te vernielen, weg te nemen of te verstoren.

Uitleg

Het nest van een gierzwaluw is de plaats of ruimte die de gierzwaluw gebruikt voor het leggen en uitbroeden van de eieren en het grootbrengen van de jongen. In de context van artikel 11 van de Flora- en faunawet moet onder nest ook de inhoud van het nest en de functionele omgeving van het nest, voor zover het broedsucces van gierzwaluwen daarvan afhankelijk is, worden begrepen. Daartoe zijn alle activiteiten begrepen die het broedsucces negatief beïnvloeden of teniet doen. Artikel 11 van de Flora- en faunawet is gedurende het gehele jaar van toepassing op alle in gebruik zijnde nesten van gierzwaluwen.

Overtreding van dit artikel is aan de orde wanneer het object waarin de voortplanting of de rust van de gierzwaluw plaatsvindt vernietigd of aangetast wordt of wanneer de kwaliteit daarvan voor de gierzwaluw verslechtert, waardoor dit niet meer de functie van voortplantingsplaats of vaste rust- en verblijfplaats kan vervullen.

Artikel 12

Het is verboden eieren van gierzwaluwen te zoeken, te rapen, te beschadigen of te vernielen.

Uitleg

De verbodsbepalingen van artikel 12 zijn bij de gierzwaluw aan de orde bij beheer, onderhoud en ruimtelijke inrichting of ontwikkeling wanneer de handelingen effecten tot gevolg hebben op de eieren, zoals bij renovaties van gebouwen (woningen, grote of hoge gebouwen, monumenten, kantoren en dergelijke) in het broedseizoen.

Artikel 13

Het is verboden gierzwaluwen dan wel eieren van gierzwaluwen te vervoeren of onder zich te hebben.

Uitleg

De verbodsbepalingen van artikel 13 zijn bij de gierzwaluw in het algemeen niet aan de orde bij beheer, onderhoud, gebruik en ruimtelijke inrichting of ontwikkeling.

2.3 Hoe kunt u een overtreding voorkomen

Let er op dat veel werkzaamheden niet uitgevoerd worden omwille van één van de belangen zoals genoemd in 2.4. Hierdoor is ontheffing voor het overtreden van een verbodsbepaling bij het uitvoeren van die werkzaamheden niet mogelijk! Het voorkomen dat er een overtreding plaats gaat vinden is dan de enige mogelijkheid om de werkzaamheden toch doorgang te laten vinden. Dit kan door het vooraf treffen van aanvullende (mitigerende) maatregelen.

De vooraf te treffen maatregelen moeten van dien aard zijn dat de functionaliteit van de voortplantingsplaatsen en vaste rust- en verblijfplaatsen behouden blijft. Hierbij moet naast het nest zelf, ook gedacht worden aan bijvoorbeeld een vrije in- en uitvliegopening. Essentieel is dat de getroffen aanvullende maatregelen moeten functioneren of met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid zullen functioneren, voordat het oorspronkelijke onderdeel van het leefgebied wordt aangetast. Ook moet er voldoende invulling aan de zorgplicht worden gegeven.

2.3.1 Gedragscode

Er kan vrijstelling gelden wanneer er aantoonbaar gewerkt wordt volgens de voorwaarden zoals vermeld in een door de minister van EL&I (voorheen LNV) goedgekeurde gedragscode. Voor de gierzwaluw is dat het geval voor de artikelen 9, 11 en 12 van de Flora- en faunawet, wanneer de activiteiten uitgevoerd worden vanwege bestendig beheer en onderhoud of bestendig gebruik. Voor activiteiten die uitgevoerd worden vanwege ruimtelijke inrichting of ontwikkeling geldt nooit een vrijstelling en moet bij een overtreding van een verbodsartikel een ontheffing of een omgevingsvergunning worden aangevraagd.

2.4 Beoordelingskader

Als een ontheffing voor de gierzwaluw nodig is geldt bij de beoordeling de uitgebreide toets. De aanvraag wordt beoordeeld op de onderstaande onderdelen:

- In welke mate wordt de functionaliteit van de vaste voortplantings-, rust- en / of verblijfplaats aangetast door de voorgenomen activiteiten?
- Welk wettelijk belang is er? Er moet één van de volgende belangen gelden:
 - bescherming van flora en fauna (b)
 - veiligheid van het luchtverkeer (c)
 - volksgezondheid of openbare veiligheid (d)

- Is er een andere bevredigende oplossing ten aanzien van:
 - de locatie
 - de inrichting op de locatie
 - de wijze van uitvoering van de werkzaamheden.
- Komt de gunstige staat van instandhouding van de landelijke populatie niet in gevaar?

3 Ecologisch onderzoek uitvoeren

Het onderzoek moet antwoord geven op de volgende vragen:

- Is de gierzwaluw aanwezig?
- Welke functie heeft het object voor de gierzwaluw?
- Wat is de omvang en gunstige staat van instandhouding van de bij de ingreep betrokken populatie van de gierzwaluw?
- Welke eigenschappen van het object of gebied moeten gemitigeerd of gecompenseerd worden?
- Hoe groot wordt het succes van de te nemen maatregelen ingeschat?
- Welke maatregelen moeten getroffen worden om aan de zorgplicht te voldoen?
- Zijn er voor de gierzwaluw geen bevredigende oplossingen ("alternatieven") meer? Het antwoord moet onderbouwd zijn.
- Welk wettelijk belang is er waardoor de werkzaamheden moeten worden uitgevoerd? Het antwoord moet onderbouwd zijn.
- Welke maatregelen worden er getroffen om zorgvuldig handelen ten aanzien van de gierzwaluw te garanderen?

3.1 Stap 1 – Onderzoek de aan- of afwezigheid

Ontheffing kan alleen worden afgegeven wanneer het zeer aannemelijk is dat de soort daadwerkelijk aanwezig is.

Het onderzoek moet worden uitgevoerd door een deskundige met aantoonbare ervaring op het gebied van inventariseren van gierzwaluwen. De gierzwaluw staat te boek als één van de lastigst te inventariseren stadsvogels. Ze scheren vaak in groepjes boven de stad zonder dat duidelijk is waar ze precies broeden. Dergelijke individuen moeten wel genoteerd worden.

Het onderzoek om aanwezigheid van nesten van gierzwaluwen aan te tonen moet op basis van een territoriumkartering vanaf eind april tot en met half juli worden uitgevoerd. De datumgrenzen zijn 15 mei tot en met 15 juli, maar de meest geschikte periode is 1 juni-15 juli. Daarvoor zijn niet alle broedvogels aanwezig, daarna vliegen de jongen al uit. Het tijdstip van inventarisatie is de gehele dag, bij voorkeur van 18.00 uur tot zonsondergang.

Nestentelling levert de beste resultaten op maar kost veel tijd (15-30 minuten per strategisch gekozen plek, van waaruit verschillende potentiële nestlocaties overzien kunnen worden). Als dit onmogelijk is kunnen alle laagvliegende vogels worden genoteerd, met onderscheid tussen luidruchtige vluchten op dakgoot-, nok- en huishoogte en bezoek van (waarschijnlijke) nestplaats door invliegende exemplaren:

- Vluchten op dakgoot-, nok- en huishoogte.
Groepje vliegt gierend door de straten ter hoogte van de daken; houd in de gaten over welke afstand ze zich verplaatsen. Hoogste aantal per deelgebied aanhouden en delen door 1,5.
- Bezoek waarschijnlijke nestplaats.
Vogel duikt in razende vaart onder dakgoot, achter regenpijp, dakkapel, dakpan, gat in de muur enz., of verschijnt plotseling uit zo'n plek. Niet te verwarren met *bouncen*, zie hieronder.

- Hoogvliegende vogels negeren, dit in tegenstelling tot aanwijzingen bij Meetnet Urbane Soorten- MUS.

Alleen tellen bij goede weersomstandigheden (droog, weinig wind). Een telling in de ochtenduren is minder zinvol (vogels zijn dan minder luidruchtig). Een telling bij langdurig koud en nat weer is zinloos (broedvogels zijn dan elders of stil op het nest). Het aandeel niet-broedende vogels in de populatie is hoog. Deze vogels verblijven deels buiten het broedbiotoop of houden zich hoog in de lucht op (avondvluchten steeds hoger schroevend), maar kunnen ook *bouncen*: potentiële nestplaats aanvliegen (onder roepen) en dan even in de lucht blijven hangen, waarschijnlijk bedoeld als check voor een lege nestplek, roept vaak reactie op van aanwezige broedvogel.

Potentiële nestplaats is vrijwel nooit onder de 3 meter te vinden in verband met het aan- en afvliegen en doorgaans ook niet in de onmiddellijke omgeving van bomen.

Voor interpretatie van de gegevens naar aantallen moet men het maximum aantal gelijktijdig bezette nesten tellen (in- en uitvliegende vogels) of het maximum aantal laag vliegende vogels (periode 15 mei-15 juli) delen door 1,5.

Wil men (optioneel) zeer betrouwbare aantallen kunnen overleggen, dan moet men om de vijf jaar alle plekken in het plangebied karteren waar gierzwaluwen naar binnen vliegen, waarbij nadrukkelijk niet naar de nesten zelf gezocht wordt. Voor een periode van vijf jaar is gekozen omdat deze manier van inventariseren erg arbeidsintensief is. Deze inspanning komt ruwweg neer op ruim een half uur per hectare bebouwd gebied en geldt overigens wanneer men het gebied goed kent. In het jaar vóór de officiële telling moeten verkenningen gedaan worden om nieuwe kolonies op te sporen omdat de vogels opportunistisch kunnen zijn. Er wordt een grote verscheidenheid aan nestplaatsen op allerlei hoogtes en windrichtingen gevonden. Net zo opmerkelijk is dat ogenschijnlijk gunstige broedplekken, inclusief speciaal aangebrachte nestgelegenheid, genegeerd kunnen worden en dat er vele dakvlakken zijn die niet vanaf de openbare weg te zien zijn. Er moet dus contact gelegd worden met bewoners om vanaf hun privé-terrein naar onzichtbare daken te kunnen kijken. Dit kost tijd, maar is wel verrassend. Zelden wordt de toegang geweigerd, sterker nog, bewoners vergezellen tellers vaak tijdens de telling zelf. Een uurtje posten rond zonsondergang en vrijwel zeker alle invliegplaatsen van een dakvlak kunnen zo bepaald worden, zeker als dit dan ook nog eens in juni gebeurt.

Aangeraden wordt om ook waarnemingen van soorten als spreeuw en huismus tegelijkertijd te noteren, omdat die op vergelijkbare plekken in gebouwen als de gierzwaluw kunnen broeden.

Afwezigheid is voldoende aannemelijk gemaakt wanneer er geen waarnemingen zijn verricht die duiden op de aanwezigheid van een nest na:

- minimaal 3 inventarisatie momenten met een tussenliggende periode van minimaal 10 dagen
- in de periode 1 juni tot en met 15 juli
- van 18.00 tot zonsondergang
- tijdens de goede inventarisatieomstandigheden.

Gebruik maken van bestaande gegevens

Onderzoeksgegevens mogen maximaal circa 3 jaar oud zijn in gebieden waar weinig of geen ruimtelijke of kwalitatieve veranderingen zijn opgetreden in de afgelopen drie jaar. In gebieden waar dit niet voor geldt, moeten de gegevens recenter zijn.

Let bij gebruik van bestaande gegevens (zoals beschikbare inventarisaties, Nationale Database Flora & Fauna NDFF, waarneming.nl) er op of deze van voldoende kwaliteit zijn om toe te kunnen passen bij de onderbouwing van de Flora- en faunawet ontheffingsaanvraag. Men kan beginnen met het navragen bij lokale vogelwerkgroepen.

3.2 Stap 2 – Bepaal aantasting functionaliteit vaste voortplantings- of verblijfplaats

Op geen enkel moment, ook niet tijdelijk, mag er een achteruitgang van de functionaliteit van een voortplantingsplaats en/of van een vaste rust- en verblijfplaats optreden.

Een gebied moet voor de gierzwaluw blijvend voorzien in alles wat nodig is om succesvol te kunnen voortplanten of te rusten. Dit geldt voor zowel elk individueel dier als voor alle exemplaren van de populatie ter plekke. De functies die een gebied heeft voor de gierzwaluw moeten behouden blijven. Van aantasting van de functionaliteit van een voortplantingsplaats of een vaste rust- of verblijfplaats is sprake wanneer er binnen de populatie onvoldoende alternatieve plekken zijn voor het behouden van vaste rust- en verblijfplaatsen en van essentieel leefgebied voor de gehele populatie.

Het onderzoek moet aangeven welke functie(s) het gebied vervult voor de gierzwaluw: voortplantingsgebied, foerageergebied, etc. Tevens moet het onderzoek aangeven in welke mate er door de werkzaamheden een achteruitgang in de ecologische functionaliteit, op welk moment en al dan niet tijdelijk, van de aanwezige voortplantingsplaatsen en / of de vaste rust- of verblijfplaatsen gaat optreden. Het bepalen of de functionaliteit in het geding komt is per project maatwerk. Het hangt onder meer af van de grootte en de duur van een project. Het kan noodzakelijk zijn om ook buiten het eigenlijke plangebied deze functies in beeld te brengen.

De functionaliteit van de voortplantingsplaats of vaste rust- en verblijfplaats van de gierzwaluw wordt aangetast door de werkzaamheden als het nest zelf of (delen van) het gebied rond het aangetroffen nest vernietigd wordt of wanneer de kwaliteit daarvan verslechtert. Ook activiteiten die alleen gericht zijn op bijvoorbeeld de uitvliegomgeving van het nest kunnen effect hebben op de functionaliteit van een vaste voortplantingsplaats van de gierzwaluw en daarmee leiden tot een overtreding!

3.3 Stap 3 – Bepaal effect op gunstige staat van instandhouding

De gunstige staat van instandhouding van de gierzwaluw moet beoordeeld worden op landelijk niveau. De staat van instandhouding wordt als gunstig beschouwd wanneer,

- uit populatiedynamische gegevens blijkt dat de gierzwaluw nog steeds een levensvatbare component is van de natuurlijke habitat waarin hij voorkomt, en dat vermoedelijk op langer termijn zal blijven, en
- het natuurlijk verspreidingsgebied van de gierzwaluw niet kleiner wordt of binnen afzienbare tijd lijkt te zullen worden, en

- er een voldoende grote habitat bestaat en waarschijnlijk zal blijven bestaan om de populatie van de gierzwaluw op lange termijn in stand te houden.

De landelijke staat van instandhouding van de gierzwaluw wordt beoordeeld als onbekend.

In een gebied waar zich een levensvatbare populatie gierzwaluwen bevindt is het effect van een ingreep met een klein effect op de aantallen gierzwaluwen op de gunstige staat van instandhouding minder erg dan in een gebied waar de populatie toch al onder druk staat. Een kleine ingreep kan echter ook een groot aantal paartjes treffen, bijvoorbeeld wanneer een grotere kolonie vernietigd wordt. In dat geval kan het effect op de gunstige staat van instandhouding groot zijn.

De verspreiding van de gierzwaluw mag op lokaal niveau als gevolg van de te nemen activiteiten niet minder worden. Om het effect van de uit te voeren activiteit op de gunstige staat van instandhouding van de gierzwaluw aan te geven, moet in beeld gebracht worden hoe groot de populatie van de gierzwaluw ter plekke, en mogelijk óók in de directe omgeving, is en op hoeveel exemplaren van de gierzwaluw de activiteit effect zal hebben. Met name voor kleine ingrepen kunnen bestaande gegevens zeer bruikbaar zijn om aanwezigheid in beeld te brengen. Raadplegen van de NDFF kan al veel inzicht geven in de gunstige staat van instandhouding, zeker wanneer ook de ecologisch relevante verspreidingsgegevens tot 10 à 15 jaar oud erbij betrokken worden.

Houd bij het bepalen van de gevolgen van de uit te voeren activiteiten op de gunstige staat van instandhouding ook rekening met mogelijke andere activiteiten in de omgeving van het plangebied die tegelijkertijd worden uitgevoerd (cumulatieve effecten).

3.4 Stap 4 – Onderzoek welke maatregelen nodig zijn

In deze stap onderzoekt u welke maatregelen genomen kunnen worden. Er zijn maatregelen beschreven die de functionaliteit en de gunstige staat van instandhouding garanderen en maatregelen om te voldoen aan de zorgplicht.

3.4.1 Maatregelen om functionaliteit te waarborgen

De functies die het object voor de gierzwaluw vervult moeten behouden blijven.

Door het nemen van geschikte maatregelen kunnen negatieve effecten worden uitgesloten. Deze maatregelen moeten leiden tot behoud van de ecologische functionaliteit van het gebied voor de gierzwaluw. De maatregelen kunnen gericht zijn op het behoud van de kwaliteit van het object maar ook op de kwantiteit. Het verwachte succes van de maatregel moet zeker of met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid vooraf vaststaan. Ook moet de maatregel al aanwezig zijn én functioneren voordat de werkzaamheden plaats gaan vinden. De te nemen maatregelen moeten op hun effect worden gecontroleerd (gemonitord).

Bij de gierzwaluw gaat het dan om bijvoorbeeld een of enkele van de volgende typen maatregelen:

- Voor elke vernietigde verblijfplaats moeten tijdig minimaal vijf nieuwe verblijfplaatsen worden gerealiseerd in de vorm van nestkasten, neststenen en dergelijke.
- Voorzie bij nieuwbouw of renovatie standaard in nestgelegenheid, het liefst neststenen of nestkasten, soms kan het ook met nestpannen.
- Plaats neststenen in groepjes en plaats deze bij voorkeur op een hoek of langs de kopse kant van een gebouw op het noorden of oosten. Niet in de volle zon: onder een dakgoot kan het wel op het zuiden.
- Probeer zoveel mogelijk de oude oorspronkelijke dakpannen te hergebruiken in plaats van vervanging door sneldekpannen.
- De ontdekking van nieuwe nestplaatsen kan worden versneld door het geluid van de gierzwaluw af te spelen. Als eenmaal één nest bezet is, is de kans groot dat de andere ook worden ontdekt door soortgenoten. Het beste is om het geluid zo kort mogelijk bij de nestkast en zo luid mogelijk af te spelen van begin mei tot in juli, bij mooi weer en vooral tussen 6 en 8 uur en tussen 20.00 en 21.30 uur. Bij bestaande locaties is afspelen van geluid niet nodig. Bij nieuwe wel.
- Schoonmaken van de nestgelegenheid is niet nodig, dat doen de vogels zelf.
- Gierzwaluwen besmeuren de gevels niet en geven geen overlast. Voorlichting aan bewoners.
- Als andere vogels, zoals mussen of spreeuwen, de nestkasten en pannen bezetten, laat ze dan hun gang gaan. Ze wijzen de gierzwaluwen, die een voorkeur voor 'gestoffeerde nesten' lijken te hebben, de weg. Ze zullen de andere vogels desnoods verjagen.
- Behoud van de open uitvliegruimte van de nestplaats.

Nieuwe "kunstmatige" nestgelegenheden worden inmiddels regelmatig toegepast maar of kolonisatie goed verloopt is vaak lastig te beoordelen. Duidelijk is wel dát het mogelijk is, want op veel plaatsen zijn reeds successen behaald. Het kan echter jaren duren voordat deze gebruikt worden. Het aandeel van gierzwaluwen dat gebruik maakt van kunstnesten kan 50% bedragen, terwijl slechts 3% van de mogelijkheden gebruikt worden. Daarom zal het aanbieden van vervangende nestgelegenheid ruimschoots op tijd plaats moeten vinden en bij voorkeur zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke locatie (maar dit kan tot enige kilometers afstand).

In samenspraak met een deskundige op het gebied van de gierzwaluw moet worden bepaald welke maatregelen in het specifieke project getroffen moeten worden om de functionaliteit van de voortplantingsplaatsen en van de vaste rust- en verblijfplaatsen van de gierzwaluw te behouden. In hoofdstuk 4 wordt per activiteit beschreven welke maatregelen in aanmerking komen om de functionaliteit van de voortplantingsplaatsen en van de vaste rust- en verblijfplaatsen van de gierzwaluw te behouden.

3.4.2 Maatregelen om gunstige staat van instandhouding te waarborgen

Het onderzoek moet de onderbouwing leveren dat de te nemen maatregelen er voor zorgen dat de gunstige staat van instandhouding behouden blijft. In principe moeten weer evenveel exemplaren gebruik kunnen maken van het nieuwe object als het aantal exemplaren dat moet wijken vanwege de werkzaamheden.

De gunstige staat van instandhouding kan gewaarborgd blijven door te zorgen dat de verspreiding van de gierzwaluw niet achteruit gaat door de werkzaamheden. Bij de gierzwaluw gaat het dan om bijvoorbeeld een of enkele van de volgende typen maatregelen:

- Met name projecten die een grotere oppervlakte beslaan, zoals renovatie- of sloop van alle woningen in een straat of wijk, herstructurering groen e.d., moeten gefaseerd in tijd en ruimte uitgevoerd worden.
- Daarnaast kunnen tijdig tijdelijke voorzieningen worden aangebracht die gedurende de bouwfase geschikte gelegenheden voor nestbouw bieden.

In samenspraak met een deskundige op het gebied van de gierzwaluw moet worden bepaald welke maatregelen in het specifieke project getroffen moeten worden om de gunstige staat van instandhouding van de gierzwaluw te waarborgen. In hoofdstuk 4 wordt per activiteit beschreven welke maatregelen in aanmerking komen om de gunstige staat van instandhouding te behouden.

3.4.3 Maatregelen om invulling te geven aan zorgplicht

Om doden en verwonden van gierzwaluwen zoveel als redelijkerwijs mogelijk is te voorkomen moeten afdoende maatregelen genomen worden. Gedurende de werkzaamheden moet verstoring van aanwezige broedgevallen van gierzwaluwen voorkomen worden.

Bij de gierzwaluw gaat het dan om bijvoorbeeld een of enkele van de volgende typen maatregelen:

- Er moet gewerkt worden buiten de kwetsbare periode van de voortplanting. In de regel loopt deze van eind april tot en met half augustus. Echter, deze periode kan zowel eerder als later beginnen eindigen afhankelijk van de lokale klimatologische omstandigheden en van de meteorologische omstandigheden voorafgaand en tijdens de werkzaamheden.
- Zo nodig kunnen voorbereidende maatregelen worden getroffen om te voorkomen dat gierzwaluwen tot broeden kunnen komen in het plangebied.
- Maatregelen moeten bij grotere projecten in een ecologisch werkprotocol worden opgenomen. Dit ecologisch werkprotocol moet op de locatie aanwezig zijn en onder betrokken werknemers bekend zijn. Werkzaamheden moeten conform dit protocol worden uitgevoerd.
- Maatregelen moeten worden uitgevoerd onder begeleiding van een deskundige op het gebied van de gierzwaluw.

In samenspraak met een deskundige op het gebied van de gierzwaluw moet worden bepaald welke maatregelen in het specifieke project getroffen moeten worden om invulling te geven aan de zorgplicht. In hoofdstuk 4 wordt per activiteit beschreven welke maatregelen in aanmerking komen.

Wegvangen en verplaatsen

Het wegvangen en vervolgens direct verplaatsen van gierzwaluwen naar een geschikte (verblijf)plaats in de directe omgeving van het plangebied heeft geen zin, omdat ze die verblijfplaats weer direct zullen verlaten.

3.5 **Stap 5 – Onderzoek alternatieven**

Voor het verkrijgen van een ontheffing moet er sprake zijn van een voor de gierzwaluw meest bevredigende oplossing om het doel van de werkzaamheden te realiseren. Er moet onderbouwd worden dat er voor de gierzwaluw geen beter uitpakkende oplossingen zijn dan de gekozen oplossing. Dit betekent dat er voor het realiseren van het doel van de werkzaamheden

- geen andere locatie beschikbaar is en
- dat er geen betere inrichting van het gebied of object na afloop van de werkzaamheden mogelijk is en
- dat er geen andere periode is om de werkzaamheden uit te voeren en
- dat er geen andere werkmethode mogelijk is waardoor minder of geen negatieve effecten op de gierzwaluw zullen gaan optreden.

De alternatievenafweging in het kader van een MER voor het plan of project vindt op meer gronden plaats dan alleen op grond van de meest bevredigende oplossing voor de gierzwaluw. De uitkomst van een MER kan dan ook veelal niet zondermeer dienen als onderbouwing.

Onderbouwing meest bevredigende oplossing

De onderbouwing van dat er sprake is van een meest bevredigende oplossing voor de gierzwaluw moet in gaan op de locatie waar de werkzaamheden plaats gaan vinden, de inrichting van het nieuwe gebied en de wijze waarop de werkzaamheden worden uitgevoerd. Bijvoorbeeld:

- **Locatie**
Sloop- en renovatiewerkzaamheden zijn in het algemeen locatiegebonden en er is in die gevallen geen alternatieve locatie voorhanden. Sloop kan echter ook als een indirecte activiteit plaatsvinden in het kader van een (herinrichtings)project met een ander doel, zoals bij stadsuitbreidingen, aanleg bedrijventerreinen, aanleg infrastructuur of natuurontwikkeling. In die gevallen kunnen om dat andere doel te bereiken vaak wel alternatieve locaties aanwezig zijn.
- **Inrichting**
Inrichtingsalternatieven die voor de gierzwaluw beter uitpakken zijn te vinden in architectonische aanpassingen aan de nieuw te bouwen woningen, waardoor er duurzame nestgelegenheid ontstaat (ingebouwde neststenen, nestpannen e.d.).
- **Werkwijze**
Bij alternatieven in de werkwijze kan gedacht worden aan enerzijds andere perioden van uitvoering van de werkzaamheden en anderzijds aan een andere wijze van uitvoering van de werkzaamheden:
 - **Periode**
Alternatieven zijn werken buiten de kwetsbare perioden voor voortbrengen jongen. Dit alternatief is altijd in redelijkheid mogelijk.
 - **Wijze van uitvoering**
Fasering van de werkzaamheden in tijd en ruimte.

In samenspraak met een deskundige op het gebied van de gierzwaluw moet worden onderbouwd dat in het specifieke project gekozen is voor de meest bevredigende oplossing voor de gierzwaluw. In hoofdstuk 4 wordt per activiteit beschreven welke maatregelen in aanmerking komen.

3.6 Stap 6 – Bepaal en onderbouw wettelijk belang

Een ontheffing kan alleen afgegeven worden als er sprake is van een wettelijk belang. Dit zijn in het geval van de gierzwaluw:

- bescherming van flora en fauna (b),
- veiligheid van het luchtverkeer (c) of
- volksgezondheid of openbare veiligheid (d).

Het onderzoek moet onderbouwd aangeven of er sprake is van één van de genoemde wettelijke belangen.

4 Beschermingsmaatregelen per activiteit

In dit hoofdstuk staat een aantal activiteiten beschreven met de mogelijke effecten op de gierzwaluw. Per ingreep staan de artikelen aangegeven die wellicht overtreden zullen worden en de te nemen maatregelen om de functionaliteit van de voortplantingsplaats en/of vaste rust- en verblijfplaats te behouden. Ook staan er de maatregelen om de gunstige staat van instandhouding te garanderen en om te voldoen aan de zorgplicht. De mogelijke maatregelen zijn ook genoemd. De beschreven activiteiten zijn:

4.1 Enkel gebouw slopen, dak renoveren, dichten van ruimten, isoleren, schilderen, vogelschroot of steigers plaatsen

4.2 Meer gebouwen (wijk) slopen, daken renoveren, dichten van holten en ruimten, isoleren of vogelschroot plaatsen

Per activiteit zijn onderstaande onderdelen beschreven:

- De activiteit en zijn effecten
- Mogelijke verbodsovertredingen
- Functionaliteit
- Gunstige staat van instandhouding
- Zorgplicht
- Alternatievenafweging
- Niet bewezen effectieve maatregelen
- Af te raden maatregelen
- Voorbeelden

Komt een voorgenomen activiteit exact overeen? Dan kunnen de te nemen maatregelen één op één worden overgenomen. Afwijken van de genoemde maatregelen mag als, dit goed onderbouwd wordt. Staat de voorgenomen activiteit hier niet genoemd, dan is er in het specifieke geval sprake van maatwerk.

De te nemen maatregelen moeten in verhouding staan tot het effect van de ingreep. Veelal zal een kleine ingreep slechts een gering aantal exemplaren treffen en zijn er veel vergelijkbare habitats in de directe omgeving aanwezig. In dat geval behoeft een relatief beperkt aantal aanvullende maatregelen te worden uitgevoerd. Een kleine ingreep kan echter ook een groot aantal exemplaren treffen, bijvoorbeeld wanneer een hele populatie of een groot deel daarvan vernietigd wordt; in dat geval zal meer gedaan moeten worden.

4.1 Enkel gebouw slopen, dak renoveren, dichten van ruimten, isoleren, schilderen, vogelschroot of steigers plaatsen

4.1.1 De activiteit en zijn effecten

Bij werkzaamheden aan een enkel gebouw kunnen holten, nissen e.d. ontoegankelijk worden of zelfs geheel verdwijnen.

Als veel nesten verloren gaan moet onderdeel 4.2 gevolgd worden.

Effecten zijn:

- Het aantasten of vernietigen van één of meer voortplantingsplaatsen (artikel 11).
- Beschadigen of vernielen van eieren (artikel 12) wanneer gewerkt wordt in de broedperiode van de gierzwaluw.
- Als het een gebouw betreft waar veel nestplekken verdwijnen kan een gehele populatie verdwijnen.

4.1.2 Mogelijke verbodsovertredingen

Doden en verwonden (artikel 9).

Bij werkzaamheden aan een enkel gebouw worden in de regel geen gierzwaluwen gedood of verwond.

Vangen, bemachtigen en met het oog daarop opsporen (artikel 9).

Vangen en bemachtigen van gierzwaluwen is in principe nooit toegestaan.

Opzettelijk verontrusten (artikel 10).

Werkzaamheden aan een enkel gebouw hebben nooit tot doel de gierzwaluw opzettelijk te verontrusten. Deze verbodsbepaling wordt in de regel niet overtreden bij werkzaamheden aan een enkel gebouw.

Voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen beschadigen, vernielen, wegnemen of verstoren (artikel 11).

Bij werkzaamheden aan een enkel gebouw is er vaak sprake van dat er voortplantingsplaatsen en vaste rust- en verblijfplaatsen van de gierzwaluw worden weggenomen of dat de functionaliteit daarvan niet behouden kan blijven. Door het toepassen van zorgplicht maatregelen en activiteit specifieke maatregelen is het wellicht mogelijk om negatieve effecten teniet te doen. Wanneer dit het geval is, is er geen sprake van een overtreding en behoeft geen ontheffing aangevraagd te worden. Wanneer dit niet of in onvoldoende mate het geval is, moet er een ontheffing worden aangevraagd omdat er dan wel sprake is van een overtreding van dit artikel.

Eieren zoeken, rapen, beschadigen of vernielen (artikel 12).

In eerste instantie moeten de werkzaamheden aan een enkel gebouw plaatsvinden buiten de voortplantingsperiode van de gierzwaluw. Wanneer hier aan gehoor wordt gegeven, worden er geen eieren van de gierzwaluw beschadigd of vernield en worden de verbodsbepalingen uit artikel 12 niet overtreden.

Wanneer om bepaalde redenen wel gewerkt wordt binnen de voortplantingsperiode zullen eieren van de gierzwaluw vernietigd, beschadigd of weggenomen kunnen worden. Dit brengt dan veelal een overtreding van verbodsbepalingen van artikel 12 teweeg en er zal een ontheffing voor dit artikel moeten worden aangevraagd.

Gierzwaluwen dan wel eieren van gierzwaluwen vervoeren of onder zich te hebben (artikel 13).

Het vervoeren of onder zich hebben van gierzwaluwen of eieren van gierzwaluwen is bij werkzaamheden aan een gebouw in de regel niet aan de orde.

4.1.3 Functionaliteit

Bij werkzaamheden aan een gebouw zal de functionaliteit van de voortplantingsplaatsen en vaste rust- en verblijfplaatsen van de gierzwaluw vaak in het geding komen (zie eventueel ook 3.4.1). Hierdoor zullen voortplantingsplaatsen en vaste rust- en verblijfplaatsen verdwijnen of niet meer als zodanig kunnen functioneren. Het is nagenoeg onmogelijk met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid aan te geven dat alle verblijfplaatsen binnen het object een alternatief hebben.

Maatregelen om functionaliteit te waarborgen

Welke maatregelen getroffen moeten worden is afhankelijk van of er ter vervanging een tijdelijke of een blijvende voorziening gerealiseerd moet worden. Er worden drie fasen onderscheiden: maatregelen die tijdig voorafgaand aan de werkzaamheden genomen moeten worden om de gierzwaluwen een tijdelijke voorziening te bieden voor de duur van de werkzaamheden, maatregelen die tijdens de renovatiewerkzaamheden genomen moeten worden en de maatregelen die na afloop van de werkzaamheden moeten zijn gerealiseerd als vervangende voorziening.

De maatregelen moeten zich richten op het in stand houden van voldoende nestgelegenheid. Alternatieve nestgelegenheid kan worden aangeboden in de vorm van ingemetselde neststenen, nestkasten, speciale dakpannen, in de muur geïntegreerde nestgelegenheid, maar ook allerlei andere vormen van spleten bijvoorbeeld tussen of muur en dakgoot of onder dakgoot. In 4.2. staan de te nemen maatregelen beschreven wanneer er veel nestgelegenheid verdwijnt door de werkzaamheden.

Voorafgaand aan de eigenlijke werkzaamheden te nemen maatregelen om aanbod en functioneren van alternatieve verblijfplaatsen tijdens de werkzaamheden te garanderen:

- Voor elke aan te tasten of te verwijderen verblijfplaats moeten minimaal vijf nieuwe (tijdelijke) verblijfplaatsen worden gerealiseerd. Deze moeten:
 - zo veel mogelijk vergelijkbaar zijn met de oorspronkelijke verblijfplaats: bijvoorbeeld een verblijfplaats onder een kapotte dakpan vervangen door een nestdakpan, een houten nestkast kan eventueel ook in aanmerking komen
 - in groepjes bij elkaar aangeboden worden.
- Deze verblijfplaatsen moeten:
 - zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke plek en bestaande nestplaatsen geplaatst worden

- niet in de volle zon liggen: nestplaatsen bij voorkeur in de koele, schaduwrijke noord- en oostgevels aanbrengen in verband met de hitte die kan ontstaan in de kleine broedruimte. Als nestgelegenheden tussen 9 en 19 uur in de schaduw blijven onder bijvoorbeeld een dakrand, kunnen andere windrichtingen overwogen worden
- voldoende (veilige) uitvliegruimte hebben: minimaal 1 meter breed en 3 meter diep, zonder kans op verkeersslachtoffers. Dus geen platte daken, brede goten, balustraden, borstweringen, bomen, vlaggenmasten e.d. die het aanvliegen bemoeilijken.
- Deze verblijfplaatsen moeten (buiten de speciale dakpannen) voldoen aan:
 - een minimum bodemoppervlakte van 15 x 25 centimeter en een minimum hoogte van 13 centimeter
 - een invliegopening van maximaal 2 centimeter boven de bodem (van binnen gemeten)
 - een invliegopening van 7 centimeter breed en maximaal 3,5 centimeter hoog
 - dat de invliegopening asymmetrisch is aangebracht, zodat er een donkere hoek in de nestgelegenheid ontstaat.

Tijdens de uitvoering van de werkzaamheden te nemen maatregelen:

- Werk buiten de periode dat het nest wordt gebruikt als broedgelegenheid.
- In stand houden van de functionaliteit van de tijdelijke voorzieningen.
- Bij renovatiewerkzaamheden bestaande nesten toegankelijk houden (bijvoorbeeld geen doeken voor de gevel).

In nieuwe situatie op te nemen voorzieningen voor de gierzwaluw om permanent het aanbod en functioneren van verblijfplaatsen te garanderen:

- Voor elke aan te tasten of te verwijderen verblijfplaats moeten minimaal vijf nieuwe permanente verblijfplaatsen worden gerealiseerd. Deze moeten:
 - zo veel mogelijk vergelijkbaar zijn met de oorspronkelijke verblijfplaats: bijvoorbeeld een verblijfplaats onder een kapotte dakpan vervangen door een nestdakpan (tenzij ook isolatie plaats heeft gevonden), bij nieuwbouw door neststenen
 - in groepjes bij elkaar aangeboden worden.
- Deze verblijfplaatsen moeten:
 - zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke plek en bestaande nestplaatsen geplaatst worden
 - niet in de volle zon liggen: nestplaatsen bij voorkeur in de koele, schaduwrijke noord- en oostgevels aanbrengen in verband met de hitte die kan ontstaan in de kleine broedruimte. Als nestgelegenheden tussen 9 en 19 uur in de schaduw blijven onder bijvoorbeeld een dakrand, kunnen andere windrichtingen overwogen worden
 - voldoende (veilige) uitvliegruimte hebben: minimaal 1 meter breed en 3 meter diep, zonder kans op verkeersslachtoffers. Dus geen platte daken, brede goten, balustraden, borstweringen, bomen, vlaggenmasten e.d. die het aanvliegen bemoeilijken.
- Deze verblijfplaatsen moeten (buiten de speciale dakpannen) voldoen aan:
 - een minimum bodemoppervlakte van 15 x 25 centimeter en een minimum hoogte van 13 centimeter

- een invliegopening van maximaal 2 centimeter boven de bodem (van binnen gemeten)
- een invliegopening van 7 centimeter breed en maximaal 3,5 centimeter hoog
- dat de invliegopening asymmetrisch is aangebracht, zodat er een donkere hoek in de nestgelegenheid ontstaat.

4.1.4 Gunstige staat van instandhouding

De gunstige staat van instandhouding van de gierzwaluw moet beoordeeld worden op landelijk niveau.

Wanneer werkzaamheden aan een gebouw plaatsvinden is er, met name wanneer er sprake is van een "bolwerk", een aanzienlijke kans op een significante aantasting van de verspreiding. Wanneer dat het geval is, kan dus gesteld worden dat de gunstige staat van instandhouding in het geding komt en dat er maatregelen genomen moeten worden om de lokale staat van instandhouding niet in het geding te doen komen.

Maatregelen om gunstige staat van instandhouding te waarborgen

Mogelijke maatregelen om de gunstige staat van instandhouding van de gierzwaluw te waarborgen zijn (zie eventueel ook 3.4.2) bijvoorbeeld:

- Het tijdig vooraf aanbieden van vervangende nestgelegenheid, zie onder functionaliteit.
- De genomen maatregelen moeten op hun effectiviteit gemonitord worden.

4.1.5 Zorgplicht

Er moeten maatregelen worden genomen om doden en verwonden van exemplaren van gierzwaluwen zo veel als redelijkerwijs mogelijk is te voorkomen.

Maatregelen om aan zorgplicht te voldoen

Mogelijke maatregelen om invulling te geven aan de zorgplicht zijn (zie eventueel ook 3.4.3) bijvoorbeeld:

- Er moet gewerkt worden buiten de kwetsbare periode van de voortplanting. Deze periode loopt van half april tot en met half augustus. Echter, deze periode kan zowel eerder als later beginnen of eindigen afhankelijk van de lokale klimatologische omstandigheden en van de meteorologische omstandigheden voorafgaand en tijdens de werkzaamheden. Een deskundige op het gebied van gierzwaluwen moet de exacte periode van voortplanting aangeven.
- Voorafgaand aan de werkzaamheden moeten verblijfplaatsen ongeschikt worden gemaakt, door ze af te sluiten voordat de gierzwaluwen half april weer terugkeren uit het zuiden.
- Er moet een ecologisch werkprotocol opgesteld worden waarin alle ten behoeve van de gierzwaluw te nemen maatregelen worden vastgelegd. Dit ecologisch werkprotocol moet op de locatie aanwezig zijn en onder alle betrokken partijen bekend zijn. Werkzaamheden moeten aantoonbaar conform dit protocol worden uitgevoerd.
- De werkzaamheden moeten worden uitgevoerd onder begeleiding van een deskundige op het gebied van de gierzwaluw.

4.1.6 Alternatievenafweging

Het onderliggende doel waarom werkzaamheden aan een gebouw plaatsvinden kan zeer uiteenlopend zijn. Er moet een afweging worden gemaakt of er voor de gierzwaluw het best uitpakkende alternatief is gekozen.

Bij de alternatievenafweging moeten locatie, inrichting en werkwijze aan bod komen:

- **Locatie**
Werkzaamheden aan een enkel gebouw zijn veelal locatiegebonden en alternatieve locaties zijn dan niet aan de orde.
- **Inrichting**
Bij werkzaamheden aan een enkel gebouw zijn inrichtingsalternatieven te vinden in de keuze van welke architectonische aanpassingen mogelijk zijn en of er vervangende mogelijkheden zijn voor de verblijfplaatsen.
- **Werkwijze**
Hoe en wanneer de werkzaamheden aan het gebouw plaatsvinden is van grote invloed op de mogelijk negatieve effecten op de gierzwaluw. De alternatievenafweging moet hier dan ook voldoende op in gaan:
 - **Periode**
Beste alternatief is buiten de kwetsbare periode (buiten de periode half april tot en met half augustus) te werken. Wanneer dit niet mogelijk is zullen aanvullende maatregelen genomen moeten worden.
 - **Methode**
Bijvoorbeeld het tijdig ontoegankelijk maken van nestplaatsen. Aangegeven moet worden dat de in de specifieke situatie gekozen methode de beste is voor de gierzwaluw.

Bij de onderbouwing of er een voor de gierzwaluw gunstiger oplossing voor de werkzaamheden aanwezig is moet een deskundige op het gebied van de gierzwaluw worden betrokken.

4.1.7 Af te raden maatregelen

- Houten nestkasten zijn niet altijd voldoende duurzaam om te dienen als permanente vervanging. Voor tijdelijke vervanging ter overbrugging van de periode van de werkzaamheden zijn ze wel geschikt.

4.1.8 Voorbeelden

Er zijn verschillende types kunstmatige voorzieningen mogelijk. Nestkasten en neststenen op de meest gunstige plekken is vaak een voldoende alternatief. Neststenen zijn dan het meest duurzaam, de levensduur van nestkasten wordt verlengd wanneer duurzaam hout gebruikt wordt. In het gebouw geïntegreerde nestgelegenheden kan gebruikt worden bij nieuwbouw, maar vraagt wel architectonisch maatwerk. Het gebruik van speciale nestdakpannen vraagt, nog meer dan bij nestkasten en neststenen, maatwerk op het gebied van de aan te brengen locatie. De kans op oververhitting is bij de dakpannen groot. Een deskundige moet bepalen welk type en hoeveel kunstmatige nestgelegenheden aangebracht moet worden.

Nestkasten.

Gierzwaluwen broeden in nestkasten. Nog meer dan bij ingebouwde neststenen moet er hier op gelet worden dat ze nooit in de felle zon hangen in de zomerperiode. Nestkasten bestaan er in vele vormen en maten. Het meest duurzame zijn de houtbetonnen of eternieten types, maar ook houten nestkasten zijn geschikt mits duurzaam hout (bijvoorbeeld cederhout, robinia e.d.)

Figuur 3: Voorbeeld van nestkasten voor gierzwaluwen en het plaatsen ervan (bron: onbekend).

Bij houten nestkasten is het van belang om onbehandeld hout te gebruiken, in ieder geval de binnenkant, en dat de randen ingesmeerd zijn met houtlijm omdat dit de watervastheid verbetert. Een goede, duurzame bevestiging van de nestkasten is zeer belangrijk: voorkom dat deze naar beneden kan vallen. Hang steeds het juiste type nestkast op de juiste plaats. Sommige nestkasten zijn alleen geschikt om onder een oversteek te hangen, andere kunnen ook zonder oversteek ophangen worden (figuur 3).

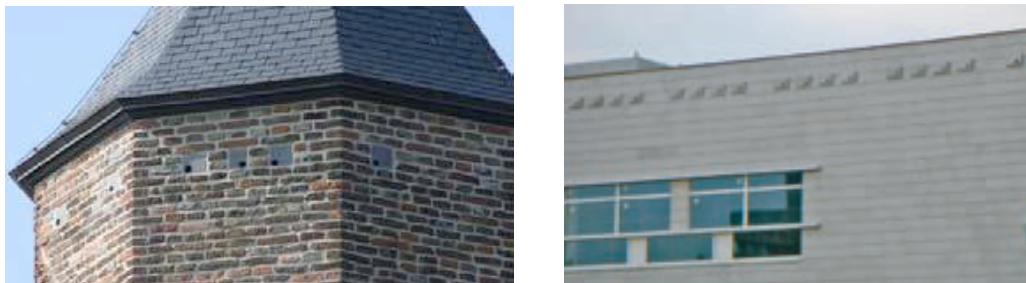
Ingemetselde neststenen.

Er zijn in Nederland goede resultaten behaald met het inbouwen of aanbrengen van neststenen. Neststenen die men bij nieuwbouw of renovatie inmetselt zijn de meest duurzame oplossing voor gierzwaluwen. Bij het inmetselen moet er achter de nestkast nog voldoende isolatie geplaatst worden, anders ontstaan koudebruggen. Ondiepe stenen (tot circa 15 centimeter diep) zijn geschikt om in nieuwbouw in te bouwen. Stenen van 17 centimeter diep kan men eventueel een paar centimeter laten uitspringen. Bij renovatie is de situatie afhankelijk van de dikte van de muur. De meeste grote oude gebouwen hebben dikke muren zodat elk type van inbouwsteen hier wel in past. Door het creatief inmetselen van neststenen kan dit nog een mooi architectonisch element geven. Neststenen moeten horizontaal ingemetseld worden (met de vliegopening kort bij de bodem).

Er zijn twee types:

- 1 Zichtbaar ingemetseld, waarbij de neststeen volledig te zien is aan de buitenkant (zie figuur 4, links).
- 2 Onzichtbaar ingemetseld, waarbij enkel een klein spleetje in de muur te zien is (zie figuur 4, rechts).

Figuur 4: Voorbeelden van ingemetselde neststenen (bron: onbekend).

Bij nieuwbouw zou op deze manier standaard voor kunstmatige nestgelegenheid gezorgd kunnen worden. De neststenen moeten zo hoog mogelijk in de gevel worden aangebracht (minimaal 3 meter hoog), bij voorkeur op het noorden of het oosten. Ook moet de aanvliegroute vrij zijn. Er zijn verschillende neststenen op de markt van rond de 40 euro.

Geïntegreerde nestgelegenheid.

Geïntegreerde nestgelegenheid is broedruimte die in bestaande ruimten van gebouwen wordt gecreëerd door ze geschikt toegankelijk te maken voor gierzwaluwen.

Enkele voorbeelden:

- Laat een spleet van een 4 centimeter tussen de muur en de rand van de dakgoot, zo kunnen gierzwaluwen hier perfect tussen kruipen en in de holte van de dakgoot nestelen (figuur 5).

Figuur 5: Tussen de muur en de rand van de dakgoot is een spleet aanwezig waarachter gierzwaluwen nestgelegenheid kunnen vinden (bron: onbekend).

- In de dakoversteek zit meestal een holle ruimte. Als men hier onderaan enkele invliegopeningen uitzaagt, krijgt men een perfecte broedplaats voor gierzwaluwen.
- Verlichtingsroosters in de muren kunnen worden uitgeslepen. Hier vinden gierzwaluwen ook een broedplaats.
- Steigerlaten in oude gebouwen zijn dikwijls dichtgemaakt om duiven buiten te houden. Als men deze terug openmaakt met een invliegopening alleen geschikt voor gierzwaluwen, zijn dit ook geschikte nestplaatsen.
- Gootbekisting. Een heel goedkope oplossing is het aanbrengen van sleuven (3x7 centimeter) onderin de gootbekisting. Dergelijke sleuven moeten onderling een tussenruimte van tenminste een halve meter hebben en moeten dicht bij de gevel aanwezig zijn. Dit soort openingen is erg in trek bij zowel gierzwaluwen als diverse vleermuizen.

Als deze ruimten veilig en groot genoeg zijn én niet te warm worden kan men op een goedkope, eenvoudige manier nestplaatsen maken.

Dakpannen.

Naast neststenen zijn er andere vormen van kunstmatige nestgelegenheden, zoals speciale dakpannen (figuur 6). Kantdakpannen kunnen zo'n 3 centimeter opgelicht worden met bijvoorbeeld een blokje hout zodat toegang gecreëerd wordt voor gierzwaluwen. Er kan ook een driehoekje uit de zijkant van de pan geslepen worden. Er zijn verschillende soorten speciale gierzwaluw dakpannen te verkrijgen. Deze pannen zijn voorzien van een invliegopening (neus), waardoor de vogels onder de pannen kunnen komen.

Figuur 6: Voorbeelden van gierzwaluw dakpannen (bron: Gierzwaluwbescherming Nederland).

De invliegopening is zo geconstrueerd dat er geen gevaar is voor inregenen. Dus onder de pannen blijft het perfect droog. Deze pannen kunnen het beste in groepen halverwege het dak worden gelegd met een tussenruimte van drie gewone pannen. Plaats de pannen best in een grillig patroon, zodat de nestplaatsen herkenbaarder zijn voor de gierzwaluwen. Het noorden of oosten zijn de enige geschikte windrichtingen voor gierzwaluwpannen. Op andere richtingen wordt het nest bij zonnig weer veel te warm. Hoe steiler een dak, hoe beter. Daken met een hellingshoek minder dan 45 graden zijn niet geschikt omdat de nesten dan steeds in de felle zon komen te liggen gedurende de dag. Tevens worden dan ook de uitvliegmogelijkheden te veel beperkt.

Meer informatie en voorbeelden:

www.gierzwaluwbescherming.nl/bouw_voorbeelden.html

4.2 Meer gebouwen (wijk) slopen, daken renoveren, dichten van holten en ruimten, isoleren of vogelschroot plaatsen

4.2.1 De activiteit en zijn effecten

Bij sloop of werkzaamheden aan gebouwen over een grotere oppervlakte, bijvoorbeeld alle woningen in een straat of een gehele wijk zullen in een groot gebied tegelijkertijd de kieren, holten, nissen e.d. die door gierzwaluwen gebruikt worden als nestplekken verdwijnen.

Effecten zijn:

- Het aantasten of vernietigen van meerdere voortplantingsplaatsen (artikel 11) en daarmee het lokale voortbestaan in gevaar brengen.

- Beschadigen of vernielen van eieren (artikel 12) wanneer gewerkt wordt in de broedperiode van de gierzwaluw.

4.2.2 **Mogelijke verbodsovertredingen**

Doden en verwonden (artikel 9).

Bij werkzaamheden aan meerdere gebouwen worden in de regel geen gierzwaluwen gedood of verwond.

Vangen, bemachtigen en met het oog daarop opsporen (artikel 9).

Vangen en bemachtigen van gierzwaluwen is in principe nooit toegestaan.

Opzettelijk verontrusten (artikel 10).

Werkzaamheden aan gebouwen hebben nooit tot doel de gierzwaluw opzettelijk te verontrusten. Deze verbodsbepaling wordt in de regel niet overtreden bij werkzaamheden aan gebouwen.

Voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen beschadigen, vernielen, wegnemen of verstoren (artikel 11).

Bij werkzaamheden aan gebouwen is er vaak sprake van dat er voortplantingsplaatsen en vaste rust- en verblijfplaatsen van de gierzwaluw worden weggenomen of dat de functionaliteit daarvan niet behouden kan blijven. Door het toepassen van zorgplicht maatregelen en activiteit specifieke maatregelen is het wellicht mogelijk om negatieve effecten teniet te doen. Wanneer dit het geval is, is er geen sprake van een overtreding en behoeft geen ontheffing aangevraagd te worden. Wanneer dit niet of in onvoldoende mate het geval is, moet er een ontheffing worden aangevraagd omdat er dan wel sprake is van een overtreding van dit artikel.

Eieren zoeken, rapen, beschadigen of vernielen (artikel 12).

In eerste instantie moeten de werkzaamheden aan gebouwen plaatsvinden buiten de voortplantingsperiode van de gierzwaluw. Wanneer hier aan gehoor wordt gegeven, worden er geen eieren van de gierzwaluw beschadigd of vernield en worden de verbodsbepalingen uit artikel 12 niet overtreden.

Wanneer om bepaalde redenen wel gewerkt wordt binnen de voortplantingsperiode zullen eieren van de gierzwaluw vernietigd, beschadigd of weggenomen kunnen worden. Dit brengt dan veelal een overtreding van verbodsbepalingen van artikel 12 teweeg en er zal een ontheffing voor dit artikel moeten worden aangevraagd.

Gierzwaluwen dan wel eieren van gierzwaluwen vervoeren of onder zich te hebben (artikel 13).

Het vervoeren of onder zich hebben van gierzwaluwen of eieren van gierzwaluwen is bij werkzaamheden aan gebouwen in de regel niet aan de orde.

4.2.3 Functionaliteit

Bij werkzaamheden aan meerdere gebouwen tegelijkertijd zal de functionaliteit van de voortplantingsplaatsen en vaste rust- en verblijfplaatsen van de gierzwaluw vaak in het geding komen. Hierdoor zullen voortplantingsplaatsen en vaste rust- en verblijfplaatsen verdwijnen of niet meer als zodanig kunnen functioneren. Het is nagenoeg onmogelijk met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid aan te geven dat alle verblijfplaatsen binnen of nabij het gebied waar de werkzaamheden plaatsvinden een alternatief hebben.

Maatregelen om functionaliteit te waarborgen

Welke maatregelen getroffen moeten worden is afhankelijk van of er ter vervanging een tijdelijke of een blijvende voorziening gerealiseerd moet worden (zie eventueel ook 3.4.1). Er worden drie fasen onderscheiden: maatregelen die tijdig voorafgaand aan de werkzaamheden genomen moeten worden om de gierzwaluwen een tijdelijke voorziening te bieden voor de duur van de werkzaamheden, maatregelen die tijdens de renovatiewerkzaamheden genomen moeten worden en de maatregelen die na afloop van de werkzaamheden moeten zijn gerealiseerd als vervangende voorziening.

De maatregelen moeten zich richten op het in stand houden van voldoende nestgelegenheid. Alternatieve nestgelegenheid kan worden aangeboden in de vorm van ingemetselde neststenen, nestkasten, speciale dakpannen, in de muur geïntegreerde nestgelegenheid, maar ook allerlei andere vormen van spleten bijvoorbeeld tussen of muur en dakgoot of onder dakgoot. In 4.1. staan de te nemen maatregelen beschreven wanneer er weinig nestgelegenheid verdwijnt door de werkzaamheden. Wanneer de werkzaamheden meerdere broedseizoenen duren zijn ook tijdelijke maatregelen noodzakelijk.

Als de werkzaamheden grootschalig zijn, bijvoorbeeld bij renovatie van een gehele wijk, dan moeten de werkzaamheden gefaseerd in tijd en ruimte uitgevoerd worden, rekening houdend met de seizoensactiviteit van de gierzwaluw. Grootschalige werkzaamheden betreffen maatwerk en hierbij moet altijd een deskundige op het gebied van vogels (gierzwaluwen) worden ingeschakeld.

Voorafgaand aan de eigenlijke werkzaamheden te nemen maatregelen om aanbod en functioneren van alternatieve verblijfplaatsen tijdens de werkzaamheden te garanderen:

- Voor elke aan te tasten of te verwijderen verblijfplaats moeten minimaal vijf nieuwe (tijdelijke) verblijfplaatsen worden gerealiseerd. Deze (tijdelijke) nestgelegenheid moet:
 - minimaal één volledig broedseizoen voor de eigenlijke werkzaamheden beschikbaar zijn
 - zo veel mogelijk vergelijkbaar zijn met de oorspronkelijke verblijfplaats(en): bijvoorbeeld een verblijfplaats onder een kapotte dakpan vervangen door een nestdakpan; een houten nestkast kan eventueel ook in aanmerking komen
 - in groepjes bij elkaar aangeboden worden.
- Deze verblijfplaatsen moeten:
 - zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke plek en bestaande nestplaatsen geplaatst worden

- niet in de volle zon liggen: nestplaatsen bij voorkeur in de koele, schaduwrijke noord- en oostgevels aanbrengen in verband met de hitte die kan ontstaan in de kleine broedruimte. Als nestgelegenheden tussen 9 en 19 uur in de schaduw blijven onder bijvoorbeeld een dakrand, kunnen andere windrichtingen overwogen worden
- voldoende (veilige) uitvliegruimte hebben: minimaal 1 meter breed en 3 meter diep, zonder kans op verkeersslachtoffers. Dus geen platte daken, brede goten, balustraden, borstweringen, bomen, vlaggenmasten e.d. die het aanvliegen bemoeilijken.
- Deze verblijfplaatsen moeten (buiten de speciale dakpannen) voldoen aan:
 - een minimum bodemoppervlakte van 15 x 25 centimeter en een minimum hoogte van 13 centimeter
 - een invliegopening van maximaal 2 centimeter boven de bodem (van binnen gemeten)
 - een invliegopening van 7 centimeter breed en maximaal 3,5 centimeter hoog
 - dat de invliegopening asymmetrisch is aangebracht, zodat er een donkere hoek in de nestgelegenheid ontstaat.
- De genomen maatregelen moeten op hun effectiviteit gemonitord worden.

Tijdens de uitvoering van de werkzaamheden te nemen maatregelen:

- Werk buiten de periode dat het nest wordt gebruikt als broedgelegenheid.
- In stand houden van de functionaliteit van de tijdelijke voorzieningen.
- Bij renovatiewerkzaamheden bestaande nesten toegankelijk houden (bijvoorbeeld geen doeken voor de gevels).

In nieuwe situatie op te nemen voorzieningen voor de gierzwaluw om permanent het aanbod en functioneren van verblijfplaatsen te garanderen:

- Voor elke aan te tasten of te verwijderen verblijfplaats moeten minimaal vijf nieuwe verblijfplaatsen worden gerealiseerd, die:
 - zo veel mogelijk vergelijkbaar zijn met de oorspronkelijke verblijfplaats: bijvoorbeeld een verblijfplaats onder een kapotte dakpan vervangen door een nestdakpan (tenzij ook isolatie plaats heeft gevonden), bij nieuwbouw door neststenen
 - in groepjes bij elkaar aangeboden worden.
- Deze verblijfplaatsen moeten:
 - zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke plek en bestaande nestplaatsen geplaatst worden
 - niet in de volle zon liggen: nestplaatsen bij voorkeur in de koele, schaduwrijke noord- en oostgevels aanbrengen in verband met de hitte die kan ontstaan in de kleine broedruimte. Als nestgelegenheden tussen 9 en 19 uur in de schaduw blijven onder bijvoorbeeld een dakrand, kunnen andere windrichtingen overwogen worden
 - voldoende (veilige) uitvliegruimte hebben: minimaal 1 meter breed en 3 meter diep, zonder kans op verkeersslachtoffers. Dus geen platte daken, brede goten, balustraden, borstweringen, bomen, vlaggenmasten e.d. die het aanvliegen bemoeilijken.
- Deze verblijfplaatsen moeten (buiten de speciale dakpannen) voldoen aan:
 - een minimum bodemoppervlakte van 15 x 25 centimeter en een minimum hoogte van 13 centimeter

- een invliegopening van maximaal 2 centimeter boven de bodem (van binnen gemeten)
- een invliegopening van 7 centimeter breed en maximaal 3,5 centimeter hoog
- dat de invliegopening asymmetrisch is aangebracht, zodat er een donkere hoek in de nestgelegenheid ontstaat.
- De genomen maatregelen moeten op hun effectiviteit gemonitord worden.

4.2.4 Gunstige staat van instandhouding

De gunstige staat van instandhouding van de gierzwaluw moet beoordeeld worden op landelijk niveau.

Wanneer werkzaamheden aan meerdere gebouwen plaatsvinden is er, met name wanneer er sprake is van een "bolwerk", een aanzienlijke kans op een significante aantasting van de verspreiding. Wanneer dat het geval is, kan dus gesteld worden dat de gunstige staat van instandhouding in het geding komt en dat er maatregelen genomen moeten worden om de lokale staat van instandhouding niet in het geding te doen komen.

Maatregelen om gunstige staat van instandhouding te waarborgen

Mogelijke maatregelen om de gunstige staat van instandhouding van de gierzwaluw te waarborgen zijn (zie eventueel ook 3.4.2) bijvoorbeeld:

- Waar mogelijk moeten de werkzaamheden in tijd en ruimte worden gefaseerd, door eerst één deel van de wijk aan te pakken en de nieuwe inrichting met zijn nieuwe aanbod aan nestgelegenheid te realiseren en vervolgens pas het andere deel van de wijk.
- De genomen maatregelen moeten op hun effectiviteit gemonitord worden.

4.2.5 Zorgplicht

Er moeten maatregelen worden genomen om doden en verwonden van exemplaren van gierzwaluwen zo veel als redelijkerwijs mogelijk is te voorkomen.

Maatregelen om aan zorgplicht te voldoen

Mogelijke maatregelen om invulling te geven aan de zorgplicht zijn (zie eventueel ook 3.4.3) bijvoorbeeld:

- Er moet gewerkt worden buiten de kwetsbare periode van de voortplanting. Deze periode loopt van half april tot en met half augustus. Echter, deze periode kan zowel eerder als later beginnen of eindigen afhankelijk van de lokale klimatologische omstandigheden en van de meteorologische omstandigheden voorafgaand en tijdens de werkzaamheden. Een deskundige op het gebied van gierzwaluwen moet de exacte periode van voortplanting aangeven.
- Voorafgaand aan de werkzaamheden moeten verblijfplaatsen ongeschikt worden gemaakt door nestingangen tijdig voor de terugkeer van de gierzwaluwen uit het zuiden te dichten.
- Er moet een ecologisch werkprotocol opgesteld worden waarin alle ten behoeve van de gierzwaluw te nemen maatregelen worden vastgelegd. Dit ecologisch werkprotocol moet op de locatie aanwezig zijn en onder alle betrokken partijen bekend zijn. Werkzaamheden moeten aantoonbaar conform dit protocol worden uitgevoerd.
- De werkzaamheden moeten worden uitgevoerd onder begeleiding van een deskundige op het gebied van de gierzwaluw.

4.2.6 Alternatievenafweging

Het onderliggende doel waarom werkzaamheden aan gebouwen plaatsvinden kan zeer uiteenlopend zijn. Er moet een afweging worden gemaakt of er voor de gierzwaluw het best uitpakkende alternatief is gekozen.

Bij de alternatievenafweging moeten locatie, inrichting en werkwijze aan bod komen:

- **Locatie**
Werkzaamheden aan meerdere gebouwen zijn veelal locatiegebonden en zijn alternatieve locaties niet aan de orde.
- **Inrichting**
Bij werkzaamheden aan gebouwen zijn inrichtingsalternatieven te vinden in de keuze van welke architectonische aanpassingen mogelijk zijn en of er vervangende mogelijkheden zijn voor de verblijfplaatsen.
- **Werkwijze**
Hoe en wanneer de werkzaamheden aan gebouwen plaatsvinden is van grote invloed op de mogelijk negatieve effecten op de gierzwaluw. De alternatievenafweging moet hier dan ook voldoende op in gaan:
 - **Periode**
Beste alternatief is buiten de kwetsbare periode (buiten de periode half april tot en met half augustus) te werken. Wanneer dit niet mogelijk is zullen aanvullende maatregelen genomen moeten worden.
 - **Methode**
Bijvoorbeeld het tijdig dichten van nestopeningen. Aangegeven moet worden dat de in de specifieke situatie gekozen methode de beste is voor de gierzwaluw.

Bij de onderbouwing of er een voor de gierzwaluw gunstiger oplossing voor de werkzaamheden aanwezig is moet een deskundige op het gebied van de gierzwaluw worden betrokken.

4.2.7 Af te raden maatregelen

- Houten nestkasten zijn niet altijd voldoende duurzaam om te dienen als permanente vervanging. Voor tijdelijke vervanging ter overbrugging van de periode van de werkzaamheden zijn ze wel geschikt.

4.2.8 Voorbeelden

Zie verder bij 4.1.8.

5 Bronnen

5.1 Literatuur

- Bouwprojecten & Gierzwaluwen in Amersfoort (Marjo van der Lelie, gbn@hccnet.nl).
- Daalder, R. et al., 2004, Hokenbroeders – een overzicht van architectonische ingrepen om vogels in de stad te houden. Dienst Ruimtelijke Ordening Amsterdam.
- Gierzwaluwen bulletin 2009 –1. Vereniging Gierzwaluwbescherming - Nederland (GBN).
- Kooijmans, J.L., 2009. Stadsvogels. Bouwen, beleven, beschermen. Vogelbescherming Nederland, Tirion Natuur.
- Natuurpunt België, 2011. Biodiversiteit in jouw gemeente: technische fiche Gieren langs de daken.
- SOVON, 2011. Handleiding MUS.
- SOVON, 2011. Handleiding BMP, inventarisatierichtlijnen per soort.
- Vogelbescherming Nederland, 2011. Checklist natuurvriendelijke maatregelen bij bouwprojecten.
- Vogelbescherming Nederland, 2011. Factsheet Steden en dorpen voor vogels en mensen: de Gierzwaluw.

Websites

www.gierzwaluw.com

www.gierzwaluwbescherming.nl

www.stadsvogels.nl

www.gierzwaluwbescherming.nl/bouw_voorbeelden.html

5.2 Begrippen

Deskundige

Het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie verstaat onder een deskundige een persoon die voor de situatie en soorten ten aanzien waarvan hij of zij gevraagd is te adviseren en/of te begeleiden, aantoonbare ervaring en kennis heeft op het gebied van soortspecifieke ecologie. De ervaring en kennis moet te zijn opgedaan doordat de deskundige:

- op HBO-, dan wel universitair niveau een opleiding heeft genoten met als zwaartepunt (Nederlandse) ecologie; en/of
- op MBO niveau een opleiding heeft afgerond met als zwaartepunt de Flora- en faunawet, soortenherkenning en zorgvuldig handelen ten opzichte van die soorten; en/of
- als ecoloog werkzaam is voor een ecologisch adviesbureau, zoals bijvoorbeeld een bureau welke is aangesloten bij het Netwerk Groene Bureaus; en/of

- zich aantoonbaar actief inzet op het gebied van de soortenbescherming en is aangesloten bij en werkzaam voor de daarvoor in Nederland bestaande organisaties (zoals bijvoorbeeld Zoogdiervereniging, RAVON, Stichting Das en Boom, Vogelbescherming Nederland, Vlinderstichting, Natuurhistorisch Genootschap, KNNV, NJN, IVN, EIS Nederland, FLORON, SOVON, STONE, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, De Landschappen en Stichting Beheer Natuur en Landelijk gebied) en/of zich aantoonbaar actief inzet op het gebied van de soortenmonitoring en/of -bescherming.

Dispersie

Ongerichte beweging van een individu dat op zoek is naar een (mogelijke) vestigingsplaats.

Ecologisch werkprotocol

In een ecologisch werkprotocol staat omschreven welke maatregelen getroffen worden om effecten op beschermde soorten te voorkomen en hoe te handelen wanneer ze onverhoopt toch optreden. Er staat onder andere in vermeld:

- in welke periode gewerkt moet te worden,
- welke maatregelen worden genomen,
- wanneer begeleiding door een deskundige noodzakelijk is,
- wie die deskundige is.

Metapopulatie of Netwerkpopulatie

Metapopulaties zijn op te vatten als populaties van soorten waarvoor een gebied bestaat uit plekken met geschikt biotoop in een overigens ongeschikte omgeving. De metapopulatie bestaat dus uit onderling min of meer gescheiden lokale (sub)populaties. De geschikte biotoopplekken kunnen op een bepaald moment al of niet bezet zijn door een soort. De dynamiek in zo'n metapopulatie kan worden beschreven door lokale extinctions en lokale (her)kolonisations.

Migratie

Seizoensgebonden of dagelijkse beweging heen en terug tussen delen van het leefgebied.

Monitoring

Monitoring kan als voorwaarde voor ontheffingverlening gevraagd worden wanneer voorzieningen voorgesteld worden, waarvan de effectiviteit nog onvoldoende duidelijk is. Voorbeelden zijn het gebruik van vervangende nestgelegenheden in het geval dat er grote hoeveelheden nesten verdwijnen. De monitoring moet planmatig worden opgepakt. De monitoring is er dan gericht op om te bepalen of de voorzieningen werken. Naast het gebruik van de voorzieningen is van belang om ook informatie te hebben over de plaatsing van de voorzieningen, de snelheid van het in gebruik nemen door de gierzwaluw, ligging ten opzichte van bestaande, in gebruik zijnde nestlocaties e.d. De duur van de monitoring is mede afhankelijk van de snelheid van in gebruik namen. Het is noodzakelijk om ook de oorspronkelijke situatie goed in beeld te brengen.